

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 10 Sayı: 50 Volume: 10 Issue: 50

Haziran 2017 June 2017

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

PLATON BAĞLAMINDA VARLIKTAN BİLGİYE GİDEN YOL

PLATO'S PATH FROM EXISTENCE TO KNOWLEDGE

Çiğdem YILDIZDÖKEN*

Öz

Bu çalışmada, Platon'un bilgi görüşü varlık kuramıyla birlikte ele alınmaktadır. Bunun nedeni onun bilgi görüşünün varlık görüşüyle yakından ilişkili olmasından kaynaklanır. Bu anlamda, çalışmamızda öncelikle onun İdealar kuramı ele alınarak, bilginin elde edilmesinde 'anamnesis', 'diyalektik' anlayışına, konuyla ilgili diyalogları bağlamında değinilecek ve onun bilgi anlayışını başlı başına tartıştığı Theaitetos diyalogu bunun akabinde, Devlet diyalogu göz önünde bulundurularak 'bölünmüş çizgi benzetmesi' ve bu benzetmeyle ileri sürülen bilgi türleri ele alınıp, onun bilgi anlayışı açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışma boyunca ise Platon'un her an değişim içinde olan varlığın algılanmasına dayalı olarak edinilen duyum bilgisi (doksa) karşısında, kalıcı, değişmez ve hakiki olanın kavranılması yoluyla edinilen rasyonel bilginin (episteme) üstünlüğü savunulacaktır. Aklın duyum karşısındaki üstünlüğünün savunulmasının nedeni aklın kavrama gücüyle hakikatin; İdeaların bilgisine ulaşılmasının mümkün olabilmesidir. İdeaların bilgisi bilimdir. Bu bilime ancak entelektüel bir hazırlıkla yani, akıl yürütme süreçlerinin ardından ulaşılabilecektir. Platon duyulur evrene aşkın bir varlık âleminin; İdeaların olduğunu; aşkın bir aklın varlığını savunur. Ancak, burada duyulur evren ile bu evrene aşkın varlık âlemini arasında bir ilişki bulunmaktadır. İnsan, bu aşkın evrenden pay almış olarak duyulur evrende yer almaktadır. Bu duyulur evrendeki amaç şu durumda, evrendeki kosmos'u keşfetmek, insanın kendi ruhunda saklı olan kosmos'u fark ederek kendisini açığa çıkararak (kendini gerçekleştirme) hakiki olanı kavramak olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Varlık, Bilgi, İdea, Anamnesis, Akıl.

Abstract

In this study, Plato's view of knowledge is examined together with the Theory of Existence. The reason is that his view of knowledge is closely related to the view of existence. Therefore, we will first study his Theory of Ideas and then address his understanding of 'anamnesis', 'dialectics' in the acquisition of knowledge through related dialogues. In this context, primarily his Theaitetus dialogue, where he discusses his understanding of knowledge, and later his Republic dialogue, his 'analogy of the divided line' and the types of knowledge that was put forward by this analogy will be studied. Throughout the study, Plato's view will be defended as the superiority of rational knowledge (episteme), which is acquired through the comprehension of the permanent, the unchangeable and the truth in comparison with the knowledge of senses (doxa), which is acquired based on the perception of existence and changes all the time. The reason for defending the supremacy of the mind against the senses is that the power of comprehension of the mind and the truth make it possible to reach the knowledge of the Ideas. Idea's knowledge is the science. This knowledge can only be reached after an intellectual preparation, that is, after the reasoning processes. Plato advocates the existence of sensible world, Ideas and intelligible world. However, there is a relationship between the sensible world and the existence in the cosmos. The human being take part in the sensible world, with having a share from the world of existence. The aim of the sensible world is to discover the cosmos, to comprehend the truth by recognizing his own cosmos hidden in his soul and exposing himself.

Keywords: Existence, Knowledge, Idea, Anamnesis, Reason.

1.GİRİŞ

Bilgi felsefesinin temel sorunlarından olan bilginin doğasının, kaynağının, standartlarının ne olduğu ve bilgiye ilişkin doğruluk sorunu Grek düşüncesinde varlığa ilişkin girişilecek araştırmadan bağımsız olarak ele alınmamaktadır. Bu anlamda, bir şeyi bilmenin ne anlama geldiği sorusu, neleri bilip bilemeyeceğimize ilişkin soruya kapı aralayacak, epistemik sorun ontolojik soruna dönüşecektir. (Toprakkaya, 2014: 65). Birinci soruya verilecek bir yanıt denemesi ikinci sorunun açığa kavuşmasıyla söz konusu olabilecektir. Dolayısıyla Antikite mevzu bahis olduğunda bahsi geçen iki soru göz önünde bulundurulduğunda, karşımızda duran ve yanıtlanmayı bekleyen modern dönem düşüncesinin aksine, tek bir sorudur. Dolayısıyla, Platon'un varlık anlayışı bilgi kuramından, bilgi kuramı ise onun ruh ve nihayetinde etik anlayışına ilişkin görüşlerinden ayrı ele alınamaz. Burada ontolojik hakikat onun epistemolojisi için önemli bir rol oynar. Yani, 'varlığa ulaşmadan hakikat kavranamayacak', varlığa ilişkin bilgi de elde edilemeyecektir (Cevizci, 2012: 287).

Ona göre bilim ve bilgi aynı şeydir. Bilim veya bilgi, olguların, nesnelere aldatmacasından kurtulmuş ve akılla elde edilen salt teorik bilimin her alanda egemen olmasıyla mümkündür. Gerçek bilgi bir bütündür. Sükûnet halindedir; tutarlılık ve evrensellik hakikatin doğrulayıcılarıdır. Onun bilgi ve

* Arş. Gör. Dr., Kastamonu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, cyildizdoken@kastamonu.edu.tr

varlık kuramında akıl yetisinin, bütünü bu kendiliğinden aşikâr bilgisine karşılık geldiği düşünülür.¹ Bu anlamda Platon, kendi bilgi kuramını ortaya kayabilmek için, duyumcu bilgi anlayışının tutarsızlığını ortaya koymaya çalışarak, rasyonel bir tavır alacaktır. Bu rasyonel tavır, aklın duyulur dünya düzeninde var olanlardan (tikeller ve onların taklitleri) yola çıkarak ruhun eğitim sayesinde erdemleri edinip, devam eden aklın işlerliğidir.

Bilgi entelektüel bir hazırlık, düşünme ve akıl yürütme safhasıyla açığa çıkacaktır (Arslan, 2010: 331). Ona göre düşünce her zaman duyu algısından üstün olmaktadır. Dolayısıyla oluşturulacak bir felsefi sistem daha çok evrensel, kalıcı, ezeli ebedi, değişmeyen varlığın kendisini konu edinip onu rasyonel bir açıklamaya tabi tutan sistemdir. Tarnas'a göre; "Eflatun'un felsefesi, her ne kadar, onun akılcılığı, salt beşeri mantikilikten ziyade evrensel/külli ve ilahi temel olarak gördüğü şeye dayanıyor olsa da, mahiyeti bakımından esas itibariyle akılcı bir felsefeydi" (Tarnas, 2013: 84).

Bu anlamda, Platon'un felsefesi aşkın bir aklın varlığına dayanan İdealist ve evrene maddeci mekanizmaların değil de kusursuz bir aklın hükmettiği ereksel bir felsefedir.

Şu durumda çalışmamızın konusu olan Platon'un bilgi sorunu, bilimin ya da bilginin olabilmesi için onun konusu olacak bir varlığın olması gereği gereğiyle, öncelikle varlık sorununun açılmasını gerekli kılacaktır. Bu anlamda onun bilgi sistemini anlayabilmek için çalışmamıza varlık anlayışını temsil eden İdealar kuramını ele almakla başlayacağız.

2. Felsefede Hakikat: İdealar

Platon'un evren tasavvuru Tanrı-dünya, akıl-madde, ruh-beden arasında kesin bir şekilde ayırımı yapılmış dualizme dayanan İdealist bir sistemdir. Öyle ki bir yandan kendi başına var olan değişmez, ezeli ebedi evreni meydana getiren ve ancak ruhun akledilir yanını kullanmasıyla kavranabilen İdealar evreni, diğer yandan İdeaların göz kamaştırıcı dünyasının gölgesi olmakla birlikte bu gölgelerin de yansımalarından ibaret olan her an değişerek, oluş ve bozuluşa içkin duyulur evren onun varlık anlayışını oluşturmaktadır (Zeller, 2001: 178).

Platon'un değişmez varlık anlayışı olarak İdealar kuramını oluşturmasının gerekçeleri bulunmaktadır. Öncelikle o dönemi Sofistlerinin ahlaki değerlerin evrensel olmadıkları kabulünün yol açmış olduğu moral kuşkuculuktan rahatsızlık duyarak ahlaki standartlara sağlam bir zemin oluşturmak istemiştir. Bu anlamda İdeaların mekâna ve zamana bağlı olmayan değişmez ahlaki özler oldukları anlaşılır. İkinci olarak, İdealar kesin bilgi için gerekli olacak bilgi ölçütünü sağlayıp, epistemolojik kuşkuculuğa karşı çıkararak kesin bilgiyi mümkün kılmıştır. Son olarak İdealar, varlığın nihai doğasına yönelik metafiziksel sorunlara çözüm sunmuştur. Bu anlamda onun İdealar kuramı, Cevizci'nin de belirttiği üzere, farklı problemlere aynı anda yanıt veren oldukça ekonomik bir kuramdır (Cevizci, 2012: 285).

Formlar ya da İdealar teorisinin Popper'a göre, üç önemli ayrı rolü vardır. Öncelikle metodolojik bir araç olarak İdealar, salt bilimsel bilgiyi olanaklı kılar ki bu, değişen toplumun sorunlarını araştırma olanağı sağlayan siyaset bilimi kurma anlamına gelir. İkinci olarak İdealar, çürüme ve değişim; türeme ve bozulma teorisine, tarihe ipucu verir. Üçüncü olarak da İdealar teorisi, toplumda toplumsal değişimi durdurma araçları yapmayı olanaklı kılmaktadır. Burada amaç, değişimle çürümeyecek yetkin bir devlet kurmaktır (Popper, 1967: 40, 41).

Şimdi, Platon'un İdealar kuramını neden oluşturduğuna ilişkin varsayımlarımızı belirttikten sonra İdeaların ne anlama geldiğine bakmakta yarar vardır. Zeller'e göre İdealar ontolojik, lojik ve teolojik olmak üzere üçlü bir anlama sahiptir. Öncelikle onlar ontolojik açıklamada kendinde şeyler (*outos on, ousia*) olarak bulunur. Her bir şey İdeaya katılmasıyla varlığa gelirler. İkinci olarak İdealar her türlü oluşa bir amaç yüklerler, bu yönüyle teolojiktirler. Son olarak da, söz konusu amaçlar düşüncenin asli kalıplarını tanıdığı şeyde gerçekleşmeleri bakımından lojik bir değere sahiptir. İdealar bu mantıki yönleriyle *khaos* halinde bulunan tikel varlıklar arasında benzerlik ilişkisi kurup, çokluk içindeki bir'in kavranılmasını sağlarlar (Zeller, 2001:178-179).

Platon İdealar kuramını² birden fazla diyalogunda bazı değişiklikler geçirse de bazı sorunlar bağlamında ele alınmaktadır. Diyaloglarındaki varlığa ilişkin bilgide değişiklik göstermesi bilgi görüşü için de geçerlidir. Ancak onun bilgi görüşü varlık anlayışına göre daha az değişiklik arz eder (Arslan, 2010: 298). Platon, İdealar kuramını *Phaidon'* dan itibaren öne sürmekle birlikte bu kurama esaslı bir temel kazandırması Devlet'te söz konusu olmuştur. *Timaios'* ta İdealar evreni sabit, değişmez, mutlu bir âlem olarak tasarlanırken, duyulur evreni de mümkün olduğu kadar İdeaları taklit etmeye yönelik bir evren olarak gösterilmeye çalışılır (Şenel, 1968:173). Platon'a göre, "Nesnelerin bize görece, bize bağlı olmayan,

¹ Ayrıntılı bilgi için Bkz. Longinos, 2003: 98.

² Platon'un idealar kuramı onun gençlik, geçiş ve olgunluk dönem diyaloglarına göre farklılaşmaktadır. Bu bağlamda *Menon*, *Phaidros*, *Timaios*, *Parmenides*, *Devlet* diyaloglarına bakılabilir.

kendilerinin değişmez bir varlıkları oldukları açıktır. Nesnelere imgelerimizin dileğince oradan oraya sürüklenmezler, doğalarına uygun olarak ve yaratılışları gereğince kendilerine özgü varlıklar olurlar” (Platon, 2009: 386).

Bu durumda, nesnelere özünü oluşturan ilk örnek İdealar’dır. Platon duyulur evrenin gözle görülür, elle tutulur, duyulur olduğu için, bir teni olduğunu kabul etmektedir. Bu ten duyulma algılanan, doğuma ve ölüme mahkûm olan bir tendir. Platon Antikite’nin ‘hiçbir şeyin yoktan var olamayacağı, var olanın da yok olamayacağı’ görüşüne sadık kalarak, yapıcı-işçi bir Tanrı’nın varlığından söz eder. Bu işçi tanrı *Demiourgos*, duyulur evrende değişmeyenden; İdealar’dan gözünü ayırmayarak, onu örnek alarak İdeaların biçimini, özelliklerini gerçekleştirmeye çalışır. Bu anlamda *Demiourgos*’un ortaya koyduğu şey güzeldir³. Aksi halde gözünü doğmuş olana dikseydi ortaya koyduğu şey güzel olmayacaktı (Platon, 2001: 28 a, b).

Demiourgos İdealar ve maddi olan duyulur evreni birbirine bağlayarak kendi hareketiyle duyulur evreni harekete geçirir. Şunu da belirtmek gerekir ki, duyulur evrenin malzemesi olan madde (*hylē*) evvelinden de düzensiz plastik bir yığın (*ekmageion*) olarak bulunmaktadır. Bu yığın, mekânda *Demiourgos* tarafından biçimlendirilmesiyle düzen kazanmıştır. Maddenin düzenli kılınması için ölçü ve sayı ilişkilerinin kurularak oluşturulduğu duyulur evren, sayı ve ölçü ilişkileri içinde varoluşundaki güzelliği kendisinde barındırır. Bu evrenin mahiyetinde sayı ve formlar teşekkül etmektedir (Zeller, 2001:193-4). Burada akla şu soru gelebilir; Görünen dünya neden oluşturulmuştur? Diğer bir deyişle, bir şey niçin vardır? Varlığa gelen her varlığın bir fonksiyonu (*to ergon*) bulunmaktadır. Bu fonksiyon aynı zamanda, onun gerçekleştirmesi gereken bir görevidir. Bu noktada Platon’un Aristoteles’in öne sürdüğü kadar belirgin olmasa da ereksel bir bakış açısına sahip olduğu ileri sürülebilir.

Duyulur evrenin mahiyetini oluşturan İdealar ise dış dünyada bulunmayan değişmez, hakiki varlıklardır. Platon’a göre İdea var olan bir şey ya da kavram değil, varlığın ta kendisi olarak bulunan, duyulur nesnenin özünü oluşturan gerçekliktir. İdea şu durumda bir bilinç içeriği olmamakla birlikte akılla kendisini kavranılır kılan bilinçdışı varlıktır (Cevizci, 2012: 289). Bu anlamda idea önceden de belirttiğimiz üzere kendi başına gerçek ve mükemmel olan varlıktır⁴.

Platon idealar ve duyulur evreni açıklayabilmek üzere *Devlet*’te ‘mağara benzetmesi’ni kullanır. Onun mağara benzetmesi İdealar evrenini, filozofun bu evrendeki vazifesini ve nesnenin manasına dair hikmetleri açıklama amacıyla anlatılmış modeldir. Bu benzetme, *Devlet*’te diğer ileri sürülen benzetmelerde (Güneş ve bölünmüş çizgi benzetmesi) dile getirilenin mecazi anlatımla somutlaştırılmasıdır. O, bu benzetmede diğer benzetme türlerinden farklı olarak insanın duyulur dünyadaki haline değinmesinin yanı sıra insanları görünenin bilgisinin hakiki bilgi olduğuna yönlendiren kötü toplumları da eleştirmektedir (Cevizci, 2012: 310). Mağara benzetmesi bilgi ve bilgisizlik bakımından insanın doğasının sorgulanmaya başlanmasıyla açıklanır:“Işığa açılı ağız, karşı duvarla aynı enlilikte yer altında bir mağarada bulunan insanlar tasavvur et; çocukluklarından beri buradadırlar; boyun ve bacakları zincirle kelepçelidir; Öyle ki ne yerlerinden oynayabiliyor, ne de önlerinden başka bir yer görebiliyorlar; çünkü bağları başlarını çevirmeğe engel oluyor; uzakta bir yükseklik üzerinde yanan bir ateş arkalarında parlamaktadır; ateşle mağaradakiler arasında yüksek bir yol vardır; bu yol boyunca ufak bir duvar tasavvur et; tıpkı kuklacıların, kendileriyle seyirciler arasına koyduğu ve üzerinde onların gösterdikleri bölmeler gibi” (Platon, 2002: 514 a-e).

Mağaradaki insanlar mağaranın kapısından geçenlerin gölgelerinden başka bir şey görmezler. Gölgeler onlar için bir sanı (*doksa*) değil, gerçektir. Bu şekilde, zincirli olan insanlardan biri, başını kımıldatıp etrafına bakıp daha sonra zincirlerini çözüp dışarı çıkarsa ilk olarak gölgelere, sonra eşyanın asıllarına bakacak sonra da geceleri, ayla yıldızların ışığında gökleri seyredecek en sonunda da Güneşi seyredecektir⁵. Böylece, zincirlerinden kurtulan kişi görünen dünyada Güneşin idareci konumunda olduğunu kavrayıp onu şeylerin sebebi, ilkesi olarak görecektir. Bir metafor olarak kullanılan mağara, insanların akıldan uzak bir tavır sergileyerek duygulara, duyulara sarsılmaz bir şekilde güvenin oluşturulduğu dünyadır.

İyi İdeası varlığın üstündedir; çünkü varlığa varlık veren odur. Bununla beraber o vardır; çünkü, “başka bir şey üzerine tesir etme kudretine sahip olan her şey gerçekten vardır” (Platon, 2000: 247 e). Bu nedenle, onu temaşa edecek kişi mutlu bir kişi olacaktır. Görünen dünya, *Demiourgos*’un iyi İdeasına

³ Antik Yunan düşüncesine göre Güzel olan (*to kalon*), İyi olan (*to agathon*), İyi olan ise Doğru olandır (*ta aletheia*).

⁴ Bu kendinde şey aynı zamanda kendinde güzel (*aut to kalon*), kendinde doğru (*auto to dikaion*) ve kendinde iyi (*auto to agathon*) olandır.

⁵ Mağara benzetmesinde görülen, bilgisel süreçte zihinsel bir ilerlemedir. Bu, duyu dünyasından gerçek dünyaya doğru bilgisel bir yükselişi ifade eder. Copleston’un ifadesiyle, bu ilerleme her ne kadar sürekli ve devinimli olmasa da zihni bir çabayı gerektirir (Copleston, 1998: 41).

bakarak var olan malzemeyi yer ve zaman içinde meydana getirmesiyle oluşmuştur. Bu dünya idealara benzese de onun oluş ve bozuluşa tabi olmasının nedeni zaman ve mekân içinde var olmasından ileri gelmektedir (Platon, 1997: 30 a, b).

Bu bağlamda İyi İdeasıyla Güneş arasında ilişki kuran, Güneşi İyi İdeasına benzeten Platon'un amacı Güneşin sadece duyulur evrenin görünmesini sağlayan değil, aynı zamanda varlığın nedeni olduğunu da gösterebilmektir. İnsanın duyulur dünyada İdeaları kavrayabilmesi için bu dünyada iyi ve güzel ne varsa iyi İdeasından geldiğini anlaması gerekmektedir. Duyulan ve görülen evrende ışığı oluşturan o olmuştur⁶. Dolayısıyla; "Kavranan dünyada da hâkim olan, hakikatin ve aklın kaynağı olan odur ve insanın gerek özel hayatında, gerek kamu işlerinde bilgece davranabilmesi için onu görmüş olması gereklidir" (Platon, 2002: 517 c).

Mağaradan çıkmak, ruhun akılsal yanıyla ideaları kavramaya başlamasının adımlarını sunacaktır. Kendini mağaradan kurtaracak kişi güneşi görür. Güneşin aydınlattığı evren ise açık, seçik, güzeldir. Güzel olan ise aynı zamanda iyi olandır. Burada değer ve varlığın çakıştığı anlaşılır. Güneşle ışık, aklın sebebi olarak iyi ideasıdır (Jones, 2006: 205).

Platon İyi ideası ve Güneş arasında benzetme kurmaktadır. Mağara, görünen dünyaya ve mağaradaki ateş ise görünen dünyadaki Güneşe tekabül etmesine karşılık, mağaranın dışındaki varlıkları meydana getiren dünya idealar dünyası, bu dünyayı aydınlatan Güneş de İyi ideasına karşılık gelmektedir (Platon, 2002: 514 a-519 b). Nasıl ki Güneş görünür evrenin nesnelere görünür olmasına olanak veriyorsa İyi de bütün akıl nesnelere anlaşılmasını ve varoluşlarına olanak vermektedir. Güneşle ancak kararmış zihin aydınlanacaktır (Tarnas, 2013: 81).

Platon bir kimsenin bilmesinin, bilgiye ulaşmasının diğer bir değişle, zihninin aydınlanmasının; eğitimle olabileceğini vurgulamaktadır. Ancak burada insanın doğuştan getirdiği kavrama gücü yetisi de önem taşımaktadır. Öyle ki, bir öğretmen mağarada öğrencisinin başını mağaranın ağzına doğru çevirebilir, ancak gerçek eğitim bu türden bir eğitim olmaktan ziyade işaret etmek, dikkat çekmek, öğrencide merak uyandırabilmektir. Eğitim öğrencinin kafasını çeşitli olgularla boğmaya dayalı bir öğretim değildir (Jones, 2006: 206). Platon bu konuyu şöyle açıklar: "...böylece bilinen şeylere hakikati, zihne de bilme gücünü veren iyi ideasıdır; o bilinen ilim ve hakikatin illetidir; fakat bu bilimle bu hakikat, ne kadar güzel olursa olsunlar, iyi ideasının onlardan ayrı olduğuna ve güzellikte onları geçtiğine inanırsan aldanmazsın. Nasıl göz dünyasında, ışıkla gözün, güneşle münasebetine bakarak, onları güneş yerine almak yanlışsa, aynı suretle akıl dünyasında da ilimle hakikatin iyiye benzediği sanılabirirse de biri veya ötekini iyi olduğuna inanmak hatadır; zira iyinin özünü daha yükseğe götürmek lazımdır" (Platon, 2002: 508e, 509 a).

Burada daha özel araştırılması gereken epistemolojik bir sorun belirlemektedir ki bu, duyusal dünyaya mahkûm edilen ruhun hakiki bilgi olarak İdeaların bilgisine nasıl ulaşacağıdır. Bu sorunun çözümlenmesinde Platon, *Anamnesis*'ten ve eğitim süreciyle edinilen Matematiğin ve Diyalektiğin öneminden bahsetmektedir. Çalışmamızın devamına bu anlamda varlığın anlaşılmasına yönelik bilgi edinme sürecinde bahsi geçen bu bilgi kaynaklarına bakarak devam edeceğiz.

3. *Anamnesis*

Platon çeşitli diyaloglarında⁷, bilginin ruhta bedene girmezden önce mevcut olduğu ve anımsama ile görünür kılınacağı açıklanmaktadır. Örneğin, *Phaidon*'da zihnin doğuştan güçleriyle ilgili bu öğretiy olarak 'anımsama' sözcüğü ifade edilmiştir: "biz dünyaya gelmeden önce bu bilgiyi kazandıksa, bu bilgi ile dünyaya geldikse, o dünyaya gelmeden önce de dünyaya gelirken de yalnız eşitliği, büyüğü, küçüğü değil, aynı tabiatla olan bütün şeyleri de biliyorduk... öyle ki dünyaya gelmeden önce, bütün bu şeyler hakkında bilgi sahibi bulunmuş olmamız gerekiyor" (Platon, 2001: 75 d). Yine diyalogun devamında, "Ya kendinden gerçeklerin bilgisi ile doğmuş bulunuyor ve onları yaşadıkça muhafaza ediyoruz yahut da öğreniyor dediklerimiz, hatırlamaktan başka bir şey yapmıyorlar: bilgi de anımsamadır" (Platon, 2001: 76 a).

⁶ Platon göz ile güneş arasında bir yakınlık kurmaktadır. O gözün varoluşunun nedenini açıklamaya girişir: "Gözün işi görme, kulağın işi işitme, atın işi koşma, bağ teranesinin işi budamadır. Bunları da görmek, işitmek, budamak onların gerçekleştirebileceği güçleri ile olmaktadır. Bu anlamda iyi İdeasının ilk ilkesi de belirlemektedir; varlığa gelen varlıkların göreceği işi ve işi göreceği gücü tayin eden ilke'dir" (Platon, 2002: 352 e, 353 a). Jones'a göre Platon'un gözle güneş arasında ilişki kurmasının nedeni, dönemin fizyolojik teorisini göz önünde bulundurmasıdır. Bu teoriye göre gözün içinde güneş gibi ateş bulunmaktadır. Platon da bu anlayışı doğrulayıcı nitelikte gözün güneşin yaydığı ışık salkımını az da olsa algılayacak yapıda olduğunu belirtir. Bu anlamda göz olmasaydı göremezdik. Göz duyulur evrenin algılanmasını sağlayacaktır. Nasıl ki göz ve güneş arasında bir yakınlık söz konusuysa Platon akıl ile iyi İdeası arasında da bir yakınlık kurmaktadır. Öyle ki akıl nasıl ki sorduğu sorulara yeterli yanıtlar veriyorsa iyi İdeası için de aynı yeterlilik söz konusudur (Jones, 2006: 201-2).

⁷ *Menon, Phaidon, Devlet.*

Ruhun bedenden ayrı bir cevher olup, bedene düşmezden evvel İdealarda bulunmuştur. Bu anlamda, ruh İdeaların bilgisine vakıftır⁸. Buna göre bilgi, ruhun bedenle birleşmeden önce tüm gerçeklikleri ayrı bir varlık durumunda gördüğü ve doğuşla birlikte zihninde dünyaya getirdiği bu İdeaları, zamanla duyu tecrübelerine dayanarak anımsamasıdır. Platon, hatırlama teorisi sayesinde zaman ve mekân dışı ezeli ebedi varlıklarla zaman ve mekân içindeki sonlu varlık olan insan arasındaki ilişkiyi de sağlamış olur.

Şu halde anımsama kuramına göre, bilgi ve erdem dışarıdan eğitim yoluyla kazanılabilen şeyler değildir. Eğitim olsa olsa, insanın bir başka dünyadaki konukluğu sırasında ruhuna giren bilgilerin o farkına varmaksızın ortaya konulmasına yardım eden bir konumdur. Platon'un ifadesiyle, "Bir adam bir şeyi gördüğü veya işittiği, veya onu herhangi bir şekilde algıladığı zaman bu şey hakkında bilgi edinmekle kalmıyor, aynı zamanda algıladığı şeyden gelmeyen başka bir şeyi düşünüyor, bu adam düşündüğü şeyi hatırlıyor" (Platon,2001, 73 c).

Bu nedenle de, "Bilgi, öğrenmekten değil, fakat soru sormaktan gelecektir; ve o, bu bilgiyi kendisi için anımsayacaktır.." (Platon, 2009: 85 d).

Anlaşıyor ki, ona göre anımsama, bilgisizlik halinden ani bir sıçrama olmaksızın uygun soru sormayla ilerleyerek bilgiye doğru giden bir süreçtir. Zira Platon bunu, *Menon*'da matematik bilmeyen köleye sorular sorarak doğru cevabı buldurması örneğiyle vererek açıklama yolunu seçmiştir (Platon, 2009: 82 b-c). Bu diyalogda Platon, genç bir kölenin, kendisinde doğuştan bulunan bazı matematiksel fikirler temelinde, bunların bir geometri doğruluğuna götürülebileceğini kanıtlamaya girişir. Platon'a göre köle eğitilmemiş de olsa, kendisinde zaten var olan tüm doğru sezışlere sahiptir; hocası gibi yapması gereken, bir ebe gibi, doğru soruları sormak suretiyle, "içeridekini dışarıya çıkarmaktır" (Cottingham, 1995: 33). Sonuç olarak ruhumuzun ideaları anımsadığı gibi bu dünyadaki tikeller de ideaları anımsatmaktadır.

Platon'un 'bilginin anımsama olduğu, yeni bir şeyin öğrenilemeyeceği' anlayışı ruhun ölümsüz olduğu anlayışını çıkarsamamıza neden olmaktadır. Bu da, doğuştan bilgilerin olduğunu, deneyin hiçbir zaman veremediği *a priori* bilginin kabulüne bizi götürür. Ruhun ölümsüzlüğü⁹ bağlamında nesnelere duyularımızla algıladıklarımızdan ayrı, sadece akılla kavrayarak ulaşabileceğimiz İdeaların var olduğu görüşü bilginin doğası gereği ruhta saklı bulunan şeylerin hatırlanması anlamına gelecektir. Ruhun ölümsüzlüğü fikri İdealar kuramıyla sıkı bir ilişki içerisindedir. Bu bağlamda iyi ve doğrunun bilgisinin ya da ahlaksal olsun olmasın tüm bilgi çeşitlerinin öğretilen bir şey değil de zaten ruhta hazır olup düşünme, anımsama gibi yollarla açığa çıktığı anlaşılır (Platon, 2007a: 73).

4. Diyalektik, Matematik

Platon felsefi sisteminde matematiği ve diyalektiği birbirinden ayrı tutarak diyalektiği matematikten üstün tutmaktadır. Bunun nedeni matematiğin duyulur malzemeyi kendinde barındırması, kanıtlanmamış varsayımlardan hareket etmesidir. Duyulur veriyi kendinde barındıran bir bilgi ise hakiki bilgidir: "...akıl, birer ilke olarak değil de, gerçek birer varsayım olarak, yani birer kalkış ve atlama noktası olarak gördüğü birtakım varsayımlar ortaya koyar; bunlardan yararlanarak; artık şart gerektirmeyen evrensel ilkeye kadar yükselir. Bu ilkeyi elde edince, bundan çıkan bütün sonuçlara dayanarak yukarıdan aşağı iner, temel sonuca varır; bunu yaparken de hiçbir duyulur veriye başvurmaz, sadece idea'lara başvurur, idea'dan idea'ya geçerek gene idea'da durur" (Platon, 2002: 511 b,c).

Burada iki önemli husus vardır ki, birincisi Platon varsayım içermeyen bir şeyin ilkesi olarak İdealar dünyasını bilhassa İyi İdeasını kastetmektedir. İkinci husus ise onun yöntemi kavramdan kavrama geçen dedüktif bir mantık olmaktadır (Arslan, 2010: 322).

Diyalektik, İdeaların mutlak bilgisini verirken, matematik bu mutlak bilgiye geçişteki bilgiyi vermektedir. Matematik maddi gerçekliğin ötesine geçmeyi isteyerek ilahi yaratıcı bilgeliğe, hikmete giden yolun kapısını aralamaktadır. Doğadaki matematiğe dayalı formları keşfederek, onları gün ışığına çıkarmak, ilahi aklın kendisini keşfedebilmek anlamına gelmektedir (Tarnas, 2013: 87).

⁸ Platon, *Phaidros*'ta ünlü at arabası ve atlar pasajında ruh ve beden ayırımını buna bağlı olarak ruhun bedene nasıl düştüğünü açıklamaya girişmektedir. Burada ussal parça arabanın sürücüsüne, yürekli ya da öfkeli parça ile iştah ya da arzulan parçalar ise biri iyi ve soylu olan öteki ise kötü ve soysuz olan iki ata benzetilir. (Platon, 1990: 246 b 1- c 1). İyi at yürekli olan parçayı temsil eder ve usa boyun eğmeye doğal olarak yatkındır; kötü olan at ise iştah ya da arzu olan parçayı temsil eder ve tüm başkaldırır ve arsızlıkların kaynağıdır. İyi at sürücünün buyruklarına göre kolayca sürülürken kötü at ise azılıdır ve tensel tutkunun peşinden gitme eğilimindedir, bu yüzden de sürekli olarak kontrol edilmelidir.

⁹ Ruhun ölümsüz olduğu anlayışını *Timaios*'ta 69 c, *Devolet*'te 614 e b-621 d, *Phaidros*'ta 246 - 250 d, *Phaidon*'da ise 107 e-114 c' de ele almaktadır.

Gerek matematik gerekse diyalektik çalışma tarzları bağlamında dedüktif olmakla birlikte, matematiğin diyalektikten farkının duyusal verileri kendisinde barındırmasının yanında ilkelerinin koşullu olması, diyalektiğin ise ilkelerinin mutlak olduğu ifade edilebilir.

Platon'un 'en yüksek bilim' olarak ifade ettiği diyalektik birçok diyalogunda farklı ele alınmıştır. Diyalektiğin bilgi yöntemi olarak ilk anıldığı diyalog *Phaidros* akabinde, *Sofist*, *Devlet Adamı* ve nihayetinde *Devlet*¹⁰ adlı eserleridir.

Phaidros'ta iyi bir nutkun hangi özelliklere sahip olacağı meselesi tartışılırken, konunun iyi bir şekilde tanımlanması kaygısıyla düşüncenin birbirini takip eden biri analiz (bölme), diğeri sentez (toplama) işlemleri bağlamında diyalektikçi bölmenin nasıl yapılması gerektiğini bilen bir tür kasaba benzetilir (Platon, 1943: 264 b-265 e). Sofist'te ise 'ikili bölme yöntemi'yle aynı türün farklı cinslerin bölünmesiyle tanımlanmasına girilir.¹¹ Onun söz konusu diyaloglarda diyalektik bağlamında üzerinde durduğu şey özü, bağlı olduğu diğer özlerle ilişkisinde yerini belirleme hususunda bir çaba içinde olmasıdır (Arslan, 2010: 338).

5. *Theaitetos*'ta Bilgi Sorunu

Platon'un bilgi kuramı diğer diyalogları göz önünde bulundurulduğunda *Theaitetos*'taki kadar sistematik bir şekilde ortaya konulmuş olarak bulamayız. Ancak, *Theaitetos* her ne kadar bilgi sorunlarının incelendiği bir diyalog olsa da; bu diyalogda Platon bir bilgi kuramı ortaya koymaktan ziyade daha çok kendi kuramını eleştiren kuramların aslında kendi kuramından çok daha tutarsız ve kesin bilgiyi imkânsız kıldıklarını ortaya koymaya çalışılır. Başka bir deyişle, bu diyalog yanlış kuramları, özellikle 'bilgi duygusal-algıdır' kuramını çürütmekle ilgilenir. Çünkü, Platon daha *Theaitetos*'u yazmaya başlamadan önce *Devlet*'te dile getirdiği varlık hiyerarşileri ile çok sıkı bir bağlantı içinde olan bilgi dereceleri kuramını geliştirir (Platon, 2009: 476 a- 480 a; 508 b - 511 e).

Platon, *Theaitetos*'ta bilgi sorununu, onun mahiyetini İdealara başvurmaksızın tartışarak, söz konusu eserinde bilginin ne olduğunu araştırarak, duyu-algı bilgisinin güvenilirliğini ispatlamaya çalışır (Tarnas, 2011: 33).

Theaitetos'un esas sorunu bilginin özünün ne olduğu (Platon, 2009:146 e) ve buna bağlı olarak bilginin nerelerde bulunacağı sorundur (Platon, 2009:187 a). Eserde üç argüman tartışılır: bilgi algıdan başka bir şey değildir (Platon, 2009:151 e, 160 d), bilgi doğru sanıdır (Platon, 2009:200 b), bilgi *logos*'a dayanan doğru sanıdır ((Platon, 2009: 201 d). Söz konusu üç argüman eser boyunca tartışılıp, tanımlar öne sürülerek bu tanımların barındırdıkları çelişkiler gösterilmeye çalışılır. Bu nedenle Platon, argümanları birçok yönden tartışmaya girer. Çünkü ona göre, bilginin özüne yönelik verilen bu tanımlar çelişmezlik ilkesi bakımından kusurludurlar. Bu bağlamda Platon, ayrıntılı çözümlemeleriyle söz konusu tanımların içerdikleri çelişkileri göstermeye çalışır. Duyumun bilgi olduğu kuramı tartışılırken ((Platon, 2009:152 a), algının bilgideki mahiyetini araştırmak üzere, Protagoras'ın ünlü deyişi olan, 'insanın her şeyin ölçüsü olduğu' görüşüne başvurulur.

Bilginin algı olup olmadığı, 'duyum', 'görünüş' ve 'hareket' kavramları bağlamında sorgulanır. Platon burada, diyalektiksel bir şekilde Herakleitos'un (M.Ö. 535?- M.Ö 475) ontolojisi ve Protagoras'ın epistemolojisi tarafından ortaya konan bilgi kuramını açık bir şekilde ortaya koyarak, bunun sonuçlarını sergiler ve bu yolla ulaşılan 'bilgi'nin, gerçek bilginin gereklerini hiçbir biçimde yerine getirmediğini gösterir.

Platon'a göre duyum ve görünüş aynı olup, var olana dayanmaktadır. Çünkü ancak var olan bir şeyin algısı bulunmaktadır (Platon, 2009:152 c). Duyuma konu olan görünüş, değişim halindedir (Platon, 2009:156 e). Her insan kendi algısının gerçek olduğuna inanmaktadır. Çünkü, insan kendi varlığına dayanan algı kadar başkasının algısının gerçek olacağını kabul edecektir (Platon, 2009:160 c). Burada beliren sorun, görme ve işitme yoluyla algılanan her şeyin aynı zamanda bilinip bilinmeyeceği sorundur (Platon, 2009:163 b). Duyum, algılayan ve algılanan arasındaki ilişkiye göre belirmektedir. Bu ilişki ise bireyden bireye değiştiği gibi, her duyum da her seferinde değişecektir. Dolayısıyla ne kadar birey ve ne kadar farklı duyum varsa bunun sonucu olarak her duyumun veya algının doğru olduğu sonucu çıkacaktır (Platon, 2009: 152 d-157 c). Bu noktada, Sokrates Protagorasçı duyumculuğa, göreliliğe ve öznelciğe itirazlar yöneltmektedir. Eğer, 'insan her şeyin ölçüsü' ise algı sahibi varlıklar arasında, insanın neden ölçü olarak ayrıldığı ve herkesin algısı doğru ve başkasıyla aynı değerdeseyse Protagoras'ın kendisi neden diğer insanlardan daha bilge olacağı, yükselen itirazlar arasındadır (Platon, 2009: 161 a-164 e). Protagoras'ın bu itirazlara ilişkin savunması ise algıların yararlılığı veya iyiliği bağlamındadır. Öyle ki, bir duyum veya kanı bir başkasınıkiyle aynı ölçüde doğru olabilir ancak bu, onun aynı ölçüde faydalı veya iyi olacağı anlamına gelmemektedir. Yani, insanların duyumları aracılığıyla edindikleri kanaatleri, başkalarından daha doğru

¹⁰*Devlet*'te değinilen diyalektik anlayışa ileride görüleceği üzere, 'bölünmüş çizgi benzetmesi' kuramı bağlamında ele alınacaktır.

¹¹ Detaylı bilgi için Bkz. Platon, 2000: 221 c-223 b.

olduğu söylenemez ancak, birinin diğerinden o insan ve diğer insanlar için daha faydalı veya daha zararlı olduğu söylenebilir (Platon, 2009: 166 e- 167 d). Diyalogun bundan sonraki kısmında Sokrates tarafından 'duyumcu bilgi görüşü' olarak Herakleitosçu varlık kuramı, 'değişim' kavramı bağlamında çürütülmeye çalışılır. Protagoras, değişen ilişkiler ortamı kapsamında bireylerin birbirinden farklı ve zaman içinde değişen duyularının bilgi olduğunu iddia etmişti. Platon'un yapması gereken şey ise bilginin konusunun var olan kalıcı ve devamlı bir şey olması gereğini göstermektir. Herakleitosçu görüşte her şey değişim içinde olup, varlık yoktur ve hiçbir şey hiçbir şey değildir. Bu görüşü eleştiren Platon, varlık ve yokluğun herkesin sanısına bağlı olduğunu belirtmektedir. Gerçek, bu anlamda hiç kimse için var olamayacağından her görünüşün daha küçüğünü ortadan kaldıracağını belirtmektedir (Platon, 2009: 172 c). Böylece Platon görünüşe dayalı bilginin gerçek bilgi olamayacağını, Protagoras'ın gerçeğinin hiç kimse için doğru olamayacağını kabul eder (Platon, 2009:171 c).

Platon bilginin algı olduğu argümanını çürüttükten sonra, bilginin doğru sanı olup olmadığını tartışmaya girer. Böylece Theaitetos'un düşüncesine göre sanı, doğru ve yanlış olmak üzere ikiye ayrılır ve bilgi de bunlardan birincisidir (Platon, 2009:187b-c). Bunun üzerine Sokrates, 'yanlış sanı'yı incelemeye başlar ve bunu ilkin, 'bilmekle-bilmemek' karşıtlığı bağlamında ele alır. O, bu bakımdan yanlış sanının olanaklı olup olmadığını sorgular. Ona göre, sanıda bulunan kimse bildiği veya bilmediği şeyler hakkında kesinlikle bir sanıda bulunacaktır. Oysa, bir şeyi hem bilmek hem bilmemek olanaksızdır. Sonuçta, Sokrates bu açılardan yanlış sanıyı olanaklı görmez. Bu nedenle o, araştırmasını başka bir açıdan yürütmeyi düşünür ve 'bilmek-bilmemek' karşıtlığını değil de 'varlıkla-yokluk' karşıtlığını kullanması gerektiğini söyler (Platon, 2009:188a-d).

Bilginin *logos*'a dayalı doğru sanı olduğu iddiası da *Theaitetos*'un son argümanı olarak tartışılır. Bu argümanın temel dayanağı, doğru sanının bilgi olabilmesi için açıklamaya dayanması gerektiği düşüncesidir. Akılsal bir açıklamayla (*rational explanation*) birleştirilmiş olan doğru sanı, en mükemmel bilgidir. Başka bir ifadeyle en mükemmel bilgi, doğru sanıya (*true opinion*) akılsal açıklanmanın eklenmesiyle meydana gelir (Platon, 2009: 201 d). Bu noktadan sonra Sokrates, açıklama veya akılsal açıklama teriminden ne kastedildiğini araştırmaya yönelir. Ona göre, şu üç anlamdan biri kastedilir. Birincisi şöyledir: Düşüncenin ses yoluyla fiillerin ve isimlerin yardımıyla ifade edilmesidir; öyle ki sanı, dudaklardan dökülen sesler selinde, tıpkı aynada ve suda olduğu gibi görünür (Platon, 2009: 206 d). Sokrates birinci anlam üzerinden söz konusu tanımları çözümler. Bu anlama göre, anadan doğma sağır ve dilsiz olmayan herhangi bir kimse -daha hızlı ve daha yavaş olmak üzere- bir konu hakkındaki doğru sanısını açığa vurabilir. Bu düşünceye göre, doğru sanısı olan herkeste açıklama veya akılsal açıklama da birlikte bulunur. Bundan dolayı da bilginin, doğru sanıdan başka bir şey olma olanağı yoktur. Bununla birlikte Sokrates'e göre, bilgiyi bu şekilde tanımlayan biri kolaylıkla veya çabukça, saçma konuşmakla suçlanmamalıdır (Platon, 2009: 208 a, 209 b). Çünkü olasıdır ki, o kişi, bu anlamı değil de, herhangi bir şeyle ilgili soru sorana onun öğelerini saymakla yanıt verebilme gücünü kastedmiştir. Burada, Sokrates akılsal açıklama olarak çevrilen *logos* sözcüğünün ikinci anlamını açıklamaya çalışır. Sokrates bununla ilgili Theaitetos'un isteği üzerine verdiği örnekte şöyle konuşur: "Örneğin, Hesiodos yük arabasından söz ederken onun yüz parçası olduğunu belirtir. Bunları ben adlandıramam veya betimleyemem ki olasılıkla sen de adlandıramazsın. Eğer bize yük arabasının ne olduğu sorulsa tekerlekler, dingil, üst kısım, oturacak yer ve boyunduruk şeklinde yanıt vermekle yetiniriz" (Platon, 2009: 207a).

Oysa o, doğru bir sanıyla birlikte öğelerin tam sayımını veremedikçe akılsal bir açıklama vermiş olamaz. Başka bir ifadeyle, hiç kimse doğru bir sanıyla (*true opinion*) bir şeyi öğelerinde tam olarak betimleyemezse bilgi sayılması açısından herhangi bir şeyi tanımlayamaz (Platon, 2009: 206 c-207 b).

Bütün bunlardan sonra Sokrates'e göre, bilginin tanımını ararken, onu herhangi bir şeyin bilgisi ile birlikte olan doğru sanı diye tanımlamak tam anlamıyla budalalık olur. Böylece bilgi, ne algıdır (*perception*) ne doğru sanıdır (*true opinion*) ve ne de doğru sanıyla birlikte olan açıklamadır (*reason or explanation*) (Platon, 2009: 210b). Sonuç olarak ona göre bu tanımlar yanlıştır. Çünkü bunlar, kendilerinde, mantıksal bakımdan kusurludurlar.

Bu bağlamda *Theaitetos*'ta Platon bilginin eğer gerçekten bilgi olacaksa konusunun ya da nesnesinin var olan, devamlı ve kalıcı olan bir şey olması gerektiğini dolaylı olarak söyler. Çünkü aksi durumlarda kesin ve gerçek bilginin mümkün olamayacağı belirtilmiştir. Bundan dolayı bilginin duyuma indirgenemeyeceği çünkü duyumun konusu hakkında bize kesin, yanlış, bir bilgi vermediğini; bu tarz bir bilgi verdiğinin kabul edilmesi mümkün olsa bile duyumun konusunun gerçek anlamda var olan bir şey olmamasından dolayı bu konudaki her girişimin sonuçsuz ve değersiz olacağı belirtilir. O halde bilgiyi veya bilimi başka yerde ve başka şeylerde aramamız gerekmektedir. Bu başka şey hareket halinde olmayan, değişmeyen, ezeli ve ebedi olan, sabit ve devamlı olan şey, kavram ya da kavramlar, yani İdealar ve onlar

arasındaki ilişkilerdir. İdealar ve onlar arasındaki ilişkileri kavrayacak olan yeti ise doğal olarak duyu değil bir başka yeti, ruh ya da onun en üstün kısmı olan akıl olacaktır.

6. *Devlet*'te Bilgi Görüşü: Bölünmüş Çizgi Benzetmesi

Onun *Devlet*'te yer verdiği bir diğer benzetme olarak, 'bölünmüş çizgi benzetmesi' ise duyulur evren ile İdealar evreni arasındaki farklılığı anlatarak bilginin doğasına ve nesnelere ilişkin ışık tutmaktadır. Bu benzetmede, mağara ve Güneş benzetmesindekilerin bir çizelgede sunulumu söz konusudur. Böylece Platon *Devlet*'te, gerek mağara ve Güneş gerekse bölünmüş çizgi benzetmesiyle İdealar görüşünü temellendirmek istemiş ve buna bağlı olarak varlık hiyerarşisine dayalı bilgi anlayışını oluşturma yoluna gitmiştir.

Benzetmenin oluşturulmasında sorun Sokrates'in Glaukon'dan duyulur ve akledilir evreni iki çizgiye ayırmasını istemekle başlamaktadır: "...şimdi eşit olmayan iki parçaya ayrılmış bir çizgi al, bunlardan biri görünen dünyayı, öbürü de kavranan dünyayı göstereyim. Sonra bu parçaları yine aynı oranda ikiye böl. Böylece, elde edilen parçaları birbirleri karşısındaki aydınlık ve karanlık derecelerine göre sınıflandırınca, görülen dünyanın birinci bölümü olarak görüntüleri elde edersin. Görüntüler diye önce gölgelere, sonra sulara ya da mat, cilalı, parlak yüzeylerde görülen yansılara ve bütün buna benzer şeylere diyorum.." (Platon, 2002: 509 d, e). "...ikinci bölümü, bu görüntülerin yansıttığı nesnelere, yani çevremizdeki hayvanlar, bitkiler ve insan elinden çıkma bütün eserlere karşılık olarak kabul et" (Platon, 2002: 510 a).

Platon böylece, bir çizgiyle ezeli-ebedi, zorunlu olan İdealar evreni ve asıllarının gölgeleri olan duyulur evreni birbirinden ayırmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere gerek kopyalar, gerekse doğal varlıklarla yapma nesnelere, birlikte görünen dünyayı yani algılarla bilinen evreni temsil etmektedir. Çizginin diğer kısmında bulunan kısım ise, kavranan ya da düşünülen dünya olarak duyusal olarak kavranmayan düşünme ile algılanan evreni temsil etmektedir.

Bilgi, nesnesiyle birlikte ele alınmalıdır. Bu anlayış göz önünde bulundurulduğunda, nesne nasılsa bilgi de ona göre oluşacaktır. Platon bölünmüş çizgi benzetmesiyle varlığa ilişkin bir hiyerarşi ve buna uygun olarak da, duyulur evrenin ve akledilir evreni kapsayan bilgi türleri veya dereceleri sunmaktadır. Ne kadar varlık varsa o varlığa ilişkin o kadar bilgi türü olacağı için, Platon'un duyulur ve İdealar evreni arasında yaptığı bu ayırım, İdealara yönelik rasyonel bilgi olarak *episteme* ve duyulur evrene ilişkin akıl yoluyla değil de duyu yoluyla elde edilecek olan sanı bilgisinin bilgi kategorisinde yerinin alınmasını sağlamıştır (Cevizci, 2014: 94).

Bölünmüş çizgi benzetmesi kapsamında bilgi elde ediminde bilen ruhun dört bilme türü kabul edilir. Bunlardan varlık hiyerarşisine göre aşağıdan yukarıya ilk ikisi sanının veya kanunun konusuyken diğer ikisi aklın konusu olup, akılla kavranan şeylerdir. Burada en üstün İdeanın bilgisi elde edilmekte ve İdealar bir bütün olarak kavranmaktadır. Belirtilen bilgi aşamaları şu durumda ruhun dört bölümüne karşılık gelmektedir: "Akılla kavramayı en yüksek bölüme, anlamayı ikinci bölüme, inanmayı üçüncü bölüme, bulanık görüntüler almayı da son bölüme koy; sonra konuların hakikatine yakınlık ya da uzaklıklarına bakarak hepsini aydınlık derecelerine göre sıraya diz" (Platon, 2002: 511 d, e).

Bilgi türlerinin varlık hiyerarşisinde en alttan birinci aşaması duyusal şeylerin görüntülerini gerçek sayma durumu olan *eikesia*'dır (tahmin ya da boş düşünce; yanılgı) (Platon, 2002: 509 d). İkincisi, duyusal şeylerin kendilerini; yani canlı varlıkları, bitkileri tüm doğal ve yapay nesnelere gerçek sayma durumu olarak *pistis*'tir (inanç) (Platon, 2002: 509 e). Üçüncüsü, bir matematikçi gibi bir önceki aşamanın nesnelere birer yansı olarak ele alıp, onları varsayımlar olarak kullanıp bir varlığa doğru akıl yürütme durumu olarak *dianoia*'dır (anlak ya da çıkarsamalı usavurma) (Platon, 2002: 511 a, b). Burada bilginin objesi İdealardır. Dördüncü olarak da görülen, duyulan hiçbir şeye başvurmadan, tam anlamıyla soyut usavurma yoluyla ilkelere, İdealara ilerleme durumu olarak *noesis*'tir (arı akıl ya da kavrayış) (Platon, 2002: 511 c, d).

Platon *eikasia*'yı bir bilgi olmadığını kabul etmektedir. Bunun nedeni, bu bilginin konusunun olmamasıdır. Onun konusu sadece bir hayal olup ancak bir gölgenin, gölgesi olduğu bir cismin ya da bir hayalin, hayali olduğu öznesi hakkında bilgi vermesi bakımından belki en aşağı derecede bilgi verdiği söylenebilir. Örneğin Platon Sofistlerin söz sanatı aracılığıyla var olmayanı var olarak göstermelerinde kullandıkları bilgiyi bu kategoriye yerleştirmektedir (Arslan, 2010: 319). Varlık kategorisinde alttan ikinci bilgi türü olarak *pistis*'in ise bir konusu; bir gerçekliği olması bağlamında bilgidir. Onun konusu tikel nesnelere. Şunu da belirtmek gerekir ki, Platon duyusunun konusu olan bilgiden hiçbir zaman şüphe etmemiştir. Ancak bu tür bilgi sürekli değişen bir şey olduğu için, bu türden bir bilginin tümellik ve değişmezlik standardına karşılık gelen hakiki bilgi ya da bilim olamayacağını savunmaktadır. Yani, Arslan'ın belirttiği üzere, "Başka deyişle empirik bilgi bilgidir, ancak standartları düşük düzeyde ve insanın gerçek bilgi veya bilim ihtiyacını karşılayamayan bir bilgidir" (Arslan, 2010: 320).

Sonuçta, çizgide bulunan alttan ilk iki bilgi türü duyulur dünyaya ilişkin bir bilgi türü sunmalarına karşın, bilim mahiyetinde bilgi kategorisine girememektedirler. Çünkü asılların (İdeaların) gölgelerini

kapsayan duyulur evrende bulunan düzen, her şeyin değişim içinde olduğu bir düzendir. Değişim içinde olan bu gölgeler bir kez tanındıktan sonra onu takip eden gölgelerin neler olacağı hususunda öndeyide bulunmaya imkân veren bir düzen vardır. Gölgeler evreni olarak da adlandırabileceğimiz duyulur evrende şu durumda 'olgunlaşmamış bir bilim' söz konusudur. Bu gölgeler evreninde gölgeler arasındaki düzenin kavranabilmesi için gölgenin sahibine bakılması gerekmektedir. Ancak bu şekilde, düzenin hakiki mahiyeti kavranabilecektir. Asıl olanın kavranılması gölgeleri de aydınlatacak ve onları daha kavranılır kılacaktır. Aydınlatanın varlık hiyerarşisinde daha yüksek yeri olmasına karşılık aydınlatılanın daha aşağı konumda yeri bulunmaktadır (Jones, 2006: 194). Şimdi de, hakiki bilgiye giden yoldaki bilgi türlerine göz atalım.

Varlık hiyerarşisinde, alttan üçüncü bilgi türü çıkarsamacı bilgi tarzı olarak da ileri sürebileceğimiz *dianoia* bulunur. Bu bilgi türü duyusal unsurlara dayanmaktadır. Örneğin, bir matematikçi tek, çift sayı, aç, kenar, üçgen gibi şeyleri varsayım olarak kabul edip, çıkarsamalar yapıp, mümkün tutarlı sonuçları çıkarmaktadır. Ancak burada söz konusu çıkarsamalara yapılacak itiraz temelinde kanıt ve açıklamalar sunulamayacaktır. Dolayısıyla ileri sürülen bilgi koşullu, varsayımsal olması dolayısıyla mutlak koşulsuz bilginin standardına ulaşamayacaktır: "Bunların dışında kalan ve özden bir şey yakalayan bilimlere, yani geometri ve onun arkasından gelen bilimlere gelince, gördüğümüz gibi bunlar varlığı ancak rüya halinde görülür; kullandıkları varsayımları dokunulmaz sayıp açıklayamadıkları sürece de varlığı gerçekte olduğu gibi göremezler. Çünkü başta kabul edilen ilke bilinmeyen bir şey olunca ve gerek sonuç, gerek aradaki önermeler bilinmeyen şeylerden kurtulunca, böyle bir kabul hiç bilim haline gelebilir mi? (Platon, 2002: 533 c).

Son olarak saf akılsal bilgi ya da sezgisel bilgi olarak *noesis'e* gelindiğinde, bu tür bilginin, bilimin standartlarını taşıyan, apaçık ilkelere dayanarak duyusal hiçbir veriyi kendinde barındırmayan hakiki bilgi olduğunu söyleyebiliriz. Platon bu türden bilime ya da bilgiye 'diyalektik' adını vermektedir: "O halde diyalektik yöntem, varsayımları bir yana atarak, ilkenin kendisine yükselen, sonuçlarını orada temellendiren tek yöntemdir. Bu yöntem, böylece ruhun gözünü içine gömülmüş olduğu çamurdan yavaş yavaş çekip kurtarır, saydığımız sanatları¹² yardımcı olarak kullanıp yüceltir onu" (Platon, 2002: 533 d). Bu bağlamda diyalektik duyusal nesnelere dayanmaksızın ve mantıksal bir varsayım ve çıkarım yapmaksızın, akıl yürütme yöntemi kullanılmaksızın, salt düşünmeyle, akli bir yükseliş yoluyla gerçek bilgiye (yani ideaların bilgisine) varmaktır.

Noesis'le diyalektik, *anamnesis*'le birlikte temellenmektedir. Burada kullanılan diyalektik, Sokratik tartışma bağlamında değil de bir toplama ve bölme işlemi bağlamında oluşur. Bu anlamda İdealar, içeriğinin değiştiği bu yeni metotla sistemli bir bütün olarak düşünülür. Tek tek bulunan tikeller İdeada toplanılır ve türlere bölünür. Dolayısıyla genel kavramlara ulaşma yapılacak bir genelleme ve sınıflama ile mümkündür. Kavramlarımızı ancak, bu bakış açısıyla genelleştirerek analiz yapıp bölmekle ve birleştirip sentez yapmakla açık seçik bir bilim veya bilgiye ulaşabiliriz (Cevizci, 2012: 307).

Bu bağlamda *Devlet* ve *Theaitetos* bilgi kuramı bağlamında değerlendirildiğinde her ikisinin birbirlerini desteklemekle birlikte aralarında bazı farklılıklar olduğu söylenebilir. Öncelikli olarak bu ayırım, her iki eserin de yazılış amacı bağlamında ele alınan bilgi sorununa ilişkin farklı kayguları oluşturmasıdır. *Devlet*'te ideal devletin başına geçecek yöneticilerin kimler olacağına ilişkin tartışma, duyulur evren ve düşünülür evren -idealar evreni- arasında ayırımın yapılması *episteme*'ye ve *doksa*'ya ilişkin soruşturmaya götürür. Buna bağlı olarak filozofun yaratılışına uygun olarak değişmeyen bilgisi (İdealara ilişkin bilgi) araştırmaya tabi tutulur. Burada erdemlere bağlı olarak bilginin değeri de ölçülmektedir ((Platon, 2002: 491 b). Hâlbuki *Theaitetos* başlı başına bilgi sorunu bağlamında yazılan bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilgi, algı, sanı ve doğru sanı olduğu argümanlarıyla tartışılmıştır. Amaç bilginin asıl özünü bulabilmektir, bilginin özünü tayin edebilmektir. Yine eserde söz konusu argümanlar bağlamında tartışılan üç konu vardır ki, bunlar; 1-hikmet sahibi (bilge), bilgelik yolunda olandır, 2- Öğrenmek öğrenmekte olduğun konu hakkında daha akıllı olmaktır 3- Hikmet (*sophia*) ve bilgi (*episteme*) aynı şeylerdir.

İlgili eserler arasında farklılıklar bulunmasına rağmen uzlaşma noktaları da bulunmaktadır. Öyle ki, Platon değişmeyen bilgisi olarak hakiki bilgiyi - *episteme*'yi- sanı bilgisi olan *doksa* karşısında savunmuş ve onu muhafaza etmiştir. Bu anlamda *Devlet*'te anlamaya dayalı bilgiyi (Platon, 2002: 511d) sanıya dayalı olan bilgi karşısındaki hükmünü korurken, *Theaitetos*'ta da kanıta dayalı (*logos*'a) bilgi, sanı bilgisinin karşısına konularak kanıta dayalı bilginin savunulmasına yol açmıştır (Platon, 2009: 201 d).

¹² Astronomi, Müzik, Geometri ve Matematik. Detaylı bilgi için Bkz. Platon, 2002: 522 c, 526 c, 527d.

Şunu da belirtmek gerekir ki, onun diğer eserlerinde de ele aldığı *episteme-doksa* tartışması Herakleitos'un ve Parmenides'in felsefede başlattıkları varlık-oluş sorunu bağlamında, hangisinin felsefede hak ettiğiyle ilgili bir sorundur. Sorun, değişim sorunudur ve bu soruna bağlı olarak bilginin imkânı ve ahlaki değerlerin bilgisini kurup kuramayacağımız sorundur.

Sonuç

Anlaşılabileceği üzere ontolojik hakikatin aynı zamanda epistemik hakikat olduğu ideanın bilgisine giden yolda, Greklerin *paideia* dedikleri eğitimle (matematik, diyalektik) gerçekleşen *anamnesis* bize sahil; hakiki olanın bilgisini sunacaktır. Platon'un bilgi anlayışı şu durumda, ontolojinin ve epistemolojinin her birinin birbiri içine girdiği, duysal nesnelere görüntülerinin bilgisi olan *eikesia*'dan başlayarak soyut usavurma olarak *noesis*'in kalbinde izahına kavuşur. Bu bilgiye ulaşma süreci, varlığın bilgisi nezdinde *doksa*'dan itibaren bilimsel bilgi olarak öne süreceğimiz *episteme*'ye giden süreci de ifade etmektedir. O halde bu bilimsel bilgi her şeyden önce, herhangi bir bakış açısına göreli olmayıp her açıdan doğru olacak şekilde tümel ya da nesnedir. İkinci olarak, bilginin tüm zamanlar boyunca geçerli olacak şekilde değişmez, ezeli ebedidir. Bu yüzden, zorunlu doğruların bilgisi olmak anlamında bilginin mutlak ve kesin olması gerekir. Bu koşulları sağlayan bilgi, ideaların bilgisidir. Bu açıdan bakıldığında, duysal dünyanın sürekli değişen, değiştiği için de karşıt nitelikleri alabilen yani koşulsuz olarak her ne ise o şekilde kalamayan şeyler, hakikatin bilgisinin konusu olamazlar. Onlar olsa olsa sanı ve inanç (*doksa*) konusu olabilirler. Bu noktada Platon'da dikkat çekeceğimiz bir diğer nokta *logos*'un öncülüğündeki düşünceyi savunmasıdır ki bu, mitosla kurulan düşünmeden apayrı şekilde bizi değişmez, kalıcı olan ideanın bilgisine götüren, oluş ve bozuluşa tabi olmayan ve hatta etiğe kapı aralayan bir düşünme formunu bize sunacaktır. Bu düşünce formu erdem olan *arete* ruhun derinliklerinde saklı tohumların matematik, diyalektik yoluyla ifşa edilmesiyle gerçekleşecektir. Gerek matematiğin gerekse diyalektiğin sahil bilgi olarak bilimsel bilginin direği sayılması Platon'un moderniteyle kıyaslandığında yüzyıllar öncesinde *logos*'un hizmetindeki bilimsel düşünceyi fark ettiğinin göstergesi olmaktadır.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, Ahmet (2010). *İlkçağ Felsefe Tarihi II*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
CEVİZCİ, Ahmet (2014). *Platon*, İstanbul: Say Yayınları.
CEVİZCİ, Ahmet (2012). *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Bursa: Asa Kitabevi.
COPLESTON, Frederick (1998). *Felsefe Tarihi: Platon* (Çev. Aziz Yardımlı). Ankara: İdea Yayınları.
COTTINGHAM, John (1995). *Akılcılık* (Çev. Bülent Gözkan). Ankara: Doruk Yayınları.
EFLATUN (1997). *Timaios* (Çev. Erol Güney, Lütfi Ay). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
JONES, W.T (2006). *Batı Felsefesi Tarihi I* (Çev. Hakkı Hünler). Bursa: Paradigma Yayınları.
LONGİNOS (2013). *Siyaset Ve Retorik* (Çev. Ahmet Aydoğan). İstanbul: İz Yayıncılık.
PLATON (2007). *Yasalar* (Çev. Candan Şentuna, Saffet Babür). İstanbul: Kabcacı Yayınları.
PLATON (2002). *Devlet* (Çev. Hüseyin Demirhan). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
PLATON (2001). *Protagoras* (Çev. Nurettin Şazi Kösemihal). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
PLATON (2009). *Theaitetos* (Çev. Macit Gökberk). İstanbul: Remzi Kitabevi.
PLATON (2000). *Sofist* (Çev. Cenap Karakaya). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
PLATON (2009). *Menon* (Çev. Adnan Cemgil). Remzi Kitabevi.
PLATON (2001). *Phaidon* (Çev. Hamdi Ragıp Atademir-Kemal Yetkin). İstanbul: Sosyal Yayınları.
POPPER, Carl R. (1967). *Açık Toplum Ve Düşmanları* (Çev. Mete Tuncay). Ankara: Sevinç Matbaası.
ŞENEL, A. (1968). *Eski Yunanda Siyasal Düşünüş*. Ankara: Sevinç Matbaası.
TOPAKKAYA, A. (2014). *Sistematik Felsefe Bağlamında Platon-Aristoteles Karşılaştırması*. İstanbul: Nobel Yayın.
TARNAS, R. (2013). *Batı Düşüncesi Tarihi- I* (Çev. Yusuf Kaplan). Külliyyat Yayınları.
ZELLER, E. (2001). *Grek Felsefesi Tarihi* (Çev: Ahmet Hamdi Gündoğan, Say Yayınları.